

מקורות התורה

25 - בית שני והתחלת הגלות

מכללת מבשרת ירושלים

FROM THE ANSHEI KNESSET HAGEDOLA TO HILLEL AND SHAMMAI

1. תניא, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל, אי למלא קדמו משה. במשה הוא אומר (שמות י"ט) ומשה עלה אל האלהים, עזרא הוא אומר (עזרא ז') הוא עזרא עלה מבבל. מה עלייה האמור כאן תורה - אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר (דברים ד') ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים, בעזרא הוא אומר (עזרא ז') כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט

סנהדרין כא:

- What was the paradigm shift in Torah introduced by Ezra?

2. שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה

סוכה כ.

- What is שכחה? What does it mean in this context?

3. תניא אמר רבי יהושע בן קרחה: מלאכי זה עזרא

מגילה טו.

4. משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי פסקה רוח הקודש מישראל ואף על פי כן היו משמיעין להן על בת קול. מעשה שנתכנסו חכמים לעליית בית גוריה ביריחו ויצתה בת קול ואמרה להן יש כן אדם בניכם שראוי לרוח הקדש אלא שאין דורו זכיי לכך. נתנו עיניהם בהלל הזקן וכשמת אמרו עליו, 'הא עניו, הא חסיד - תלמידו של עזרא'

תוספתא מסכת סוטה (וליברמן) פרק יג

5. (א) ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר צוה ה' את ישראל: (ב) וביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי: (ג) ויקראבו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבנים ואזני כל העם אל ספר התורה: .... (ה) ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם הנה ויפתחו עמדי כל העם: (ו) ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחו לה' אפים ארצה: .... (ח) ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא: (ט) ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הספר והלויים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה: .... (יג) וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הפהנים והלויים אל עזרא הספר ויהוה שפיר ויהוה שפיר את העם: (יד) וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי: (טו) ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ויבירו שלם לאמר צאו החר והביאו עלי-זית ועלי-עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשות סכות ככתוב: פ (טז) ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על-גגו ויבחרתיהם ויבחרו בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: (יז) ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן-נון בן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: (יח) ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו-הג שבועת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט: פ

נחמיה פרק ח

- What types of renewal are portrayed in this chapter from Nechemia
- What does it tell us about the role of Ezra and Torah?

6. עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה

מסכתות קטנות מסכת סופרים פרק י

7. אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות

ברכות לג.

8. במתניתא תנא: מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר

מגילה יז.

9. .... ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה

משנה מסכת אבות פרק א משנה א

- What was the main focus of the A.K.hG?¹
- Why were there 120 and not 70 and when did the Beit Din HaGadol return to 70

10. .... למה איפוא הרחיבו בתקופת עלית עזרא את המספר? הסיבה היא ... יען שאז אחרי שנות הגלות הוצרכו לכוון מחדש הכרת המוסד הזה בתור מרכז כל חכמי ישראל, לבלי תת מקום לערער על התמחותם. לכן הוכרחו אז לקבל כחברי הב"ד הגדול כל ראשי גדולי הדור ההוא. .... אבל כאשר נפטרו אחרי כן .... לא הוסיפו למנות במרום. הוי ימים שמספר חבריה היו מאה ואחרי כן שמונים ושמונה.... כן פחתו במנין עד שחזרו למנין שבעים

יסוד המשנה ועריכתה, רב ראובן מרגליות (מוסד הרב) עמ' 38-39

11. משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה .... שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה .... אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק .... יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם .... יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם .... יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם .... שמעיה ואבטליון קבלו מהם .... הלל ושמאי קבלו מהם

אבות א:א

1. Shimon Hatzadik (400-300 BCE)
2. Antignus of Socho (305 BCE)
3. Yosi ben Yoezer and Yosef ben Yochanon (280 BCE)
4. Yehoshua ben Prachya and Nitai of Arbel (243 BCE)
5. Yehuda ben Tabai and Shimon ben Shetach (198 BCE)
6. Shmaya and Avtalyon (140 BCE)
7. Hillel and Shammai (40 BCE)

- When does the period of the Tannaim begin?

1. It has been suggested that the three-pronged focus of the AKhG reflects the 3 major elements of TsbP as delineated by the Rambam - tradition, drash and rabbinic legislation

12. בעשרים וחמשה [בטבת] יום הר גריזים [הוא], דלא למספד. יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה? לבש בגדי כהונה, ונתעטף בבגדי כהונה, ומיקירי ישראל עמו, ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר אמר להם: מי הללו? אמרו לו: יהודים שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה, ופגעו זה בזה. כיון שראה לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו: מלך גדול כמונתך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי. - אמר להם: למה באתם? - אמרו: אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך גויים להחריבו? - אמר להם: מי הללו? - אמרו לו: כותיים הללו שעומדים לפניך. - אמר להם: הרי הם מסורים בידיכם. מיד נקבום בעקביהם ותלאום בזנבי סוסייהם, והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים. כיון שהגיעו להר גריזים חרשוהו, וזרעוהו כרשינין. כדרך שבקשו לעשות לבית אלהינו. ואותו היום עשאוהו יום טוב

יומא ס"ט.

- What is happening in this Medrash?
- What do the 3 parties represent? Who are the Kutim and who are the Greeks?
- Which way has new the Jewish state turned?
- Are they in Galut or Geula?

Who's Who

Rabbi Reuven Margoliot 20C, Israel
 Rabbi Yaakov Kamenetsky 20C, America

Rav Reuven Margoliot

Rav Yaakov Kamenetsky

Read this important Emet LeYaakov on Shemot 12:2, together with footnotes 17-20

אמת

כא

ליעקב

רעא

[מכות דף כ"ג ע"ב]: תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסניני¹³, אף על פי שהרבה מהם נאמרו בערכות מואב¹⁴. ואפשר שכוונתו [בתיבת "בסניני"] ששם ראה את הלבנה בעמדו במצרים, אבל לענין זה מה נשתנה סיני משאר מקומות. ועוד, הא כשעת המולד רואים אותה במערב, ואין סיני במערב של מצרים, אלא ודאי דכוונתו ל"מראה הנבואה" שכתב הרמב"ם, וא"כ שוב קשה אמאי לא נפרש כפשוטו, וצ"ע.

י"ב, ב'. החדש הזה לכם ראש חדשים¹⁵.

כתב הרמב"ן וז"ל: וכבר הזכירו רבותינו [ירושלמי ר"ה פרק א' הלכה ב'] זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו כו' אבל כאשר עלינו מבבל כו' חזרנו לקרוא החדשים שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצא רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר וכו' עכ"ל. והנה יש לתמוה, מדוע באמת עזבו לשון התורה ונקטו לשון פרס, ובפרט בשמות החדשים שיש בהם שמות ע"ז כגון תמוז. ובאמת מצינו שבימי בית שני היתה השפה המדוברת בישראל לשון ארמי, ורק דברי תורה כתבו בלשון הקודש, והלוא במצרים היו משבחים אותם שלא שינו את

לשונם¹⁶?

והנראה בזה, בהקדם מה שיש להבין הא דאיתא ביומא [דף כ"א ע"ב] שבבית שני חסרו חמשה דברים, והראשון מהם הוא הארון אשר נגזו בימי יאשיהו המלך. ולכאורה משמע דהטעם שחסר הארון בבית שני הוא משום שנתעלם מן העין. אך לא כן משמע במסכת שקלים [פרק ו' משנה א'], דאיתא התם: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה את הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגזו עכ"ל המשנה, הרי אף שידעו איפה הארון נגזו אעפ"כ לא העלוהו למקומו בבית קדשי הקדשים, ובהכרח שהיתה סיבה מיוחדת שבבית שני לא יהיה הארון במקומו. מדוע?

נראה שעולי בבל, שבנו את הבית השני, ידעו כי לא זה הבנין אשר יעמוד לעולמים, ואין חזרתם לארץ ישראל בתקופה זו הגאולה השלמה. דעתם היתה כי בנין הבית בתקופה הזאת לא נועד אלא להכין את העם לתקופת הגלות הארוכה. על פי שורת הדין היו הם צריכים לישאר בבבל עוד זמן רב, אלא שראתה ההשגחה שכבר לאחר שבעים שנה של גלות בבל כבר נטמע ונתערב רוב העם עם הגויים, וברור כשמש היה כי אם יתעכבו בני ישראל בגלות מאות ואלפי שנים

13. באמת לפנינו לא כתוב כן אלא "תרי"ג מצוות נאמרו למשה", אבל גירסת הרמב"ם ככל מקום [הקדמה לסה"מ, ריש שורש ראשון, ריש שורש ג', מ"ע א', ל"ת א'] היא "בסניני", וכן היא גירסת הר"ן בדרשותיו [דרוש החמישי נוסח ב'] עיי"ש.

14. דברי רבינו אלו תלויים במחלוקת הראשונים, עיין בסה"מ שורש א' ברמב"ן [ד"ה בראשונה בא"ד והנה שני פרשיות וכו'], ועיי"ש בנו"כ ובחזו"א או"ח [סכ"ה].

15. עובד מחדש מפי הכת"י ומפי השמועה.

16. עיין בהגהות חת"ס על שו"ע או"ח [סי' פ"ה] מש"כ על ענין זה.

רעב

אמת

בא

ליעקב

שאז כודאי לא יצליח העם להשאר בזהותו המיוחדת ושוב לא יהיה את מי לגאול, ולכן חמל ה' על עמו והוציאם מכבל והחזירם, באופן זמני, לארץ ישראל, ובנה להם את בית הבחירה, והכל בכדי שישוכו ויתחזקו ביסודות האמונה ויהיו מחוסנים לקראת תקופת הגלות המרה¹⁷. בכדי להדגיש ולהמחיש לעם שעדיין הם לא נגאלו וכי בעצם עדיין הם בגלות, לא העלו את הארון, מקור הקדושה בבית הראשון, ממקום שנגזז והשאירוהו במקומו, כי עדיין אין הגאולה שלמה¹⁸.

מחמת הכרתם זו, שעדיין לא הגיעה הגאולה השלמה, הנהיגו עולי כבל כמה וכמה ענינים שיהיו עושים כמו שהיו נוהגים בתקופת הגלות, להראות שבאמת תקופת גלות כבל עדיין נמשכת והבנין הנכונה אינו אלא ארעי ועתיד להחרב. מחמת זה כשעלו מבבל חזרו לקרוא את שמות החדשים בשם שנקראו בכבל, וכמו שכתב הרמב"ן: "להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י", כלומר, כדי לזכור שבאמת לא נגאלו באופן

מושלם. ולכן גם לשונם נשאר בלשון הגלות — לשון ארמי, ולא חזרו לדבר בלשון הקודש, מה שהיה מראה כאילו הם נגאלו באופן סופי¹⁹. ונראה שזה גם הטעם מדוע נכתב התלמוד הירושלמי בארמית, דבשלמא הבבלי שנכתב בכבל נכתב בשפת המדינה, אבל הירושלמי שנכתב בארץ ישראל מדוע נכתב בארמית, אבל לדברינו נעשה זה מהטעם הנ"ל.

[ועיין לעיל בפרשת ויחי [מ"ט פ"י] שביארתי לפ"ז מדוע באמת לא קם מלך ממלכות בית דוד בתקופה זו, כי להעמיד מלך מזרע המלוכה היתה באותה שעה כנגד רוח המקום, כי המלכת מלך ממשפחת דוד המלך היתה מתפרשת כאילו הגיעו קץ הימים והגאולה העתידה, ולכן לא העירו חכמי ישראל לבית חשמונאים על שהמליכו עצמם אף שהיה זה באיסור וכמש"כ הרמב"ן שם, ועיי"ש].

לאור זה נבין דבר תמוה בסדר הנביאים, שהרי נבואת חגי, המתייחסת ברובה על בנין

17. בחידושו על פרקי אבות [פ"א מ"א] ביאר רבינו שחלק מהסיבה שהחזירם השי"ת לא"י אז היתה בשביל שיוכלו לאסוף ולערוך את התורה שבעל פה, כי ידעה ההשגחה שבשביל להחזיק מעמד בגלות שוב אי אפשר שתהיה התורה שבע"פ נחלתם הפרטית של חכמי התורה, אלא היא מוכרחת להיות נחלתם של כל ישראל, ולכן גם עמדו אז וגזרו על פתם ושמנם, והכל כדי להתרחק מן הגויים כדי שלא ישתקעו בתוכם במשך ימי הגלות, ועיי"ש שביאר הדברים היטב. עוד הוסיף רבינו בכמה הזדמנויות שכך עלינו להבין גם את הקמת מדינת ישראל בימינו, שלאחר החורבן הגדול והייאוש שנאחז בקרב שארית הפליטה, וכן לאור מצבם הנואש והאבוד של יהדות רוסיה, סיבב הקב"ה את הקמת המדינה כדי לחזק את הזהות היהודית ולקיים את הקשר שבין יהדות הגולה וכלל ישראל.

18. בחידושו על ספר שמואל א' [ז' פ"ב] ביאר רבינו לפ"ז מדוע אחר חורבן שילה, שהוקם המשכן בנוב וגבעון, לא הוחזר הארון למקומו אלא היה מונח בבית אבינדב עשרים שנה, והיינו משום שנוב וגבעון לא היתה גאולה שלמה אלא ארעית, ולכן עד שהחליט דוד לבנות את בית המקדש לא הזיז את הארון, ועיי"ש.

19. עוד הוסיף רבינו שזה הטעם מה שמצינו ששמותיהם של חלק מהתנאים ורוב האמוראים הם שמות ארמיים ולא שמות יהודים ואע"פ שבמצרים נשתכחו שלא שינו את שמם, והיינו מטעם הנ"ל. אבל הוסיף שבימינו אין זה נוגע, ואדרכה צריך דוקא לקרוא בשמות יהודיים וכדי שלא יבואו להתערב בגויים, אבל הם לא חששו לזה, ועיקר חששם היה שלא יפלו בזרועות היאוש כשיודע להם שעדיין לא נגאלו, ולכן הדגישו את הגלות.

אמת

בא

ליעקב

רעג

בית שני, נאמרה לאחר נבואת יחזקאל המבשרת לנו על אודות בנין הבית השלישי, ואדרבה עיקר שליחותו של חגי היתה לצוות לראשי יהודה לא לצפות ולהמתין לאחרית הימים אלא לבנות בינתיים מקדש שני. אבל זה צריך ביאור, מדוע נצטווה יחזקאל על הבית השלישי קודם שנצטווה חגי על הבית השני, לאיזה צורך הקדימו את המאוחר? אמנם לפמש"כ שפיר ניהא, דנבואת יחזקאל אודות הבית השלישי בהכרח היתה צריכה להיות מוקדמת, כי זהו הבית שסימן את גאולת ישראל השלמה, ולנבואה זו ציפו בני ישראל מעת חורבן הבית הראשון – לגאולה העתידה, משא"כ חגי נצטווה על בית שני שהיה ארעי ובא בזמן גלות חלקית, ולכן נבואתו באה באחרונה, ודו"ק היטב בכל זה²⁰.

ולפי דברינו אלו יש לנו לכאר הפסוק להלן בפרשת בשלח [ט"ו פט"ז]: עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קניית, ובגמרא ברכות [דף ד' ע"א] איתא: עד יעבר עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבר עם זו קניית זו ביאה שניה כו' אלא שגרם החטא, ועיי"ש, והיינו שבאמת היו צריכים רק לשני ביאות, היינו

בנין בית ראשון בימי שלמה ובנין בית שלישי בימי המשיח, אבל גרם החטא שנתערבכו ונתכללו בין הגויים והוצרך הקב"ה לגאלם באופן ארעי ולבנות בית שני כדי שלא ישתקעו באומות, ודו"ק.

י"ב, ה'. שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכשבים ומן העזים תקחו.

עיינ במסורה שכתוב וז"ל: בדרגא אף שאין ב' תנועות לתביר עכ"ל. וצריך טעם, מדוע באמת טעמו בדרגא אם לפי הכללים הו"ל להטעים במרכא²¹. והנראה דפירוש הכתוב הוא: שה מן הכשבים ומן העזים תקחו תמים זכר בן שנה יהיה לכם²², וכיון שכן הוא מרוחק בפירוש המקרא, ולפיכך הטעימו אותו כאלו הוא רחוק מתמים, ודו"ק כי נכון הוא.

אבל ראיתי ביהושע [ח' פ"ט]: וישבו בין בית אל ובין העי, וכן להלן שם [פי"ב]: בין בית אל ובין העי, הרי שאין שם רק תנועה אחת ואעפ"כ מוטעם בדרגא תביר. ואפשר משום שיש תיבה שלמה באמצע הרי זה כהפסק גדול בינתיים, וצ"ע²³.

20. בהזדמנות אחרת ביאר רבינו קצת באופן אחר, והיינו שבדוקא נתנבא יחזקאל על הבית השלישי קודם הנבואה על הבית השני, והיינו להראות שאע"פ שיהיה בית שני מכל מקום בהכרח הוא רק זמני ועתיד ליחרב ומשום שהרי עתיד להיות אחריו בית שלישי, ודו"ק, והן הן הדברים. עוד הוסיף רבינו בפעם אחרת, דשמעון הפקולי שסידר סדר י"ח ברכות חי בתקופת בית שני, ואעפ"כ סידר "ולירושלים עירך ברחמים תשוב", והיינו משום שגם הם ידעו שהגאולה האמיתית עדיין לא הגיעה, ולכן התפללו לזה, ודו"ק.

21. הכלל הוא שבין דרגא לתביר צריך לפחות שתי תנועות או תנועה אחת ושוא נע ובפחות מזה מטעימים במרכא ולא בדרגא.

22. בכת"י רבינו היתה חסרה התיבה "תמים", אבל ברור שצריך לכותבה כמש"כ, וכוננת רבינו היא דמכיון דלפי הפשט צריך לסרס את המקרא. דהרי תיבת "שה" שייכת לסוף הפסוק, לכן הטעמים הם כפי הפשט ולא כפי הכתיב. שו"מ במק"א בכתבי רבינו שכתב: ואולי שרמזו כאן כאילו היה חסר כאן וי"ו המחבר, דהיינו שיהיה שה מן הכשבים או מן העזים ושיהיה תמים, ודו"ק, עכ"ל. וע"ע מש"כ רבינו בחידושיו עמ"ס פסחים [דף ס"ט ע"ב].

23. היינו כמו שביאר רבינו כמה פעמים [עיינ בראשית י"ב פ"כ וי"ד פט"ו] שאם יש הפסק בין התיבות וכגון